

O RAZLIČITIM LINGVISTIČKIM PRISTUPIMA PREVOĐENJU

1.1. Budući da se u procesu prevođenja¹ na osnovi značenjske ekvivalentnosti dovode u vezu lingvistička sredstva dvaju jezika, očito je da je prevođenje u tjesnoj vezi s jezičnom djelatnošću čovjekovom i da se njegovo znanstveno proučavanje mora opirati na naše spoznaje o prirodi jezika² kao općeg ljudskog fenomena, s jedne strane, i njegovih brojnih i mnogolikih očitovanja, s druge strane. Stoga je razumljivo što je pristup prevođenju kroz znanost o jeziku danas već uvelike prihvaćen³, premda se, zbog izuzetne složenosti ove djelatnosti, teorijska uopćavanja o lingvističkim aspektima prevođenja ne mogu smatrati u potpunosti dostatnim⁴ za njegovo cijelovito i potpuno određenje.

1.2. Sustavniji lingvistički pristup prevođenju⁵ zapravo je novijeg datuma, a veliko zanimanje koje lingvisti za ovaj predmet u zadnje vrijeme pokazuju⁶ u velikoj mjeri može pripisati sve izraženijim nastojanjima da se jezik ne izučava kao izolirana formalna struktura, već kao sastavni dio svekolikog ljudskog življena i ponašanja. Kao relativno samostalan predmet znanstvenog izučavanja unutar nauke o jeziku, prevođenje se izrazitije nametnulo tek posljednjih desetak godina, iako treba istaknuti da neki današnji lingvistički pristupi prevođenju imaju svoje podsticaje i u onim pravcima jezičnih istraživanja koji su se očitovali znatno ranije.

2.1. U doba širokog zamaha strukturalizma u Americi lingvistika se u značajnijoj mjeri nije osvrtaла na prevođenje kao osebujan jezični proces koji dobrim dijelom ulazi i u njeno područje istraživanja. Ona se u ovom razdoblju pretežno usredotočila na to da se jezik shvati i proučava kao sustav međusobno uvjetovanih odnosa koje je moguće opisati objektivnim metodama analize. Ističući sistematsku prirodu jezika i temeljeći svoja uopćavanja na egzaktnom opisu formalnih jezičnih obilježja kao nosilaca određenih strukturnih značenja, strukturalna je lingvistika razradila niz preciznih metodoloških postupaka i dala izvanredno značajan doprinos općoj lingvističkoj teoriji. U svom ekstremnom vidu, međutim, ovaj pravac jezičnih proučavanja

¹ Iako se pod prevodenjem obično podrazumijeva takav proces u toku kojeg se obavijest izražena sredstvima jednoga jezika nastoji što je moguće potpuno izraziti sredstvima drugoga jezika, ovaj naziv može se u širem smislu upotrijebiti za svaku onu djelatnost u kojoj se značenje stanovitog jezičnog znaka iskazuje drugim jezičnim ili izvanjezičnim znakom. U vezi s tim zanimljiva je trodloba ovakvo shvaćenog prevodenja koju daje R. Jakobson u svom radu »On Linguistic Aspects of Translation», u R. A. Brower (ed.), *On Translation*, O. U. P., New York, 1966, str. 233.

² Za temeljite razmatranje odnosa između prevodenja i lingvistike v. P. Hartmann, »Übersetzen als Thema im linguistischen Aufgabenbereich«, u P. Hartmann und H. Vernay, Hrsg., *Sprachwissenschaft und Übersetzen*, Max Hueber Verlag, München, 1970, str. 12—32.

³ Vidi npr. J. Ellis, *Towards a General Comparative Linguistics*, Mouton & Co., The Hague, 1966, str. 16.

⁴ O odnosu između jezičnih i izvanjezičnih činitelja u procesu prevodenja v. V. Ivir, »Prenošenje obavijesti u procesu prevodenja«, *Strani jezici*, I, 2, 1972, str. 89—90.

⁵ Ovo ne znači da se pojedini aspekti prevodenja ne mogu proučavati s kojeg drugog stajališta i u okviru drugih znanosti. Za pristup prevodenju kao stvaralačkoj umjetničkoj djelatnosti usp. npr. G. Gačićiladze, *Vvedenie v teoriyu hudožestvennogo perevoda*, Izd-vo Tbilisskogo un-ta, Tbilisl, 1970.

⁶ O veličini ovog zanimanja za posljednjih nekoliko godina usp. K.-R. Bausch, J. Klegraff and W. Wiess, *The Science of Translation: An Analytical Bibliography* (1962—1969), Tübingen, 1970. (Vidi prikaz, *Strani jezici*, II, 1, 1973, str. 70—71.)

ponekad je čak išao i dotle da je inzistirao na jasnom razdvajaju jezika od ostalih oblika ljudske djelatnosti, vjerujući u snagu raščlanjivanja materijalne strane jezičnog znaka i matematički aparat kao moćno sredstvo jezičnog uopćavanja.

2.1.1. Ovako orijentirani strukturalni pristup jeziku nije u Americi stoga dao neki osobiti doprinos lingvističkoj teoriji prevodenja⁷ niti je za prevodenje kao ljudsku djelatnost pokazivao znatnije zanimanje. Predstavnici ovakvog gledanja na jezik zapravo su se općenito malo bavili semantikom, a nadalje malo usporednom semantičkom analizom različitih jezičnih sustava. No izvanredan zamah lingvističkih istraživanja i afirmacija lingvistike kao egzaktne znanosti dali su snažan podstrek za početak rada na strojnem prevodenju⁸, što je opet, sa svoje strane, u velikoj mjeri utjecalo na potrebu temeljiti jednog proučavanja osobina prijevodnog fenomena kao složene ljudske djelatnosti.

2.1.2.1. Unutar snažnog zamaha jezičnih istraživanja na strukturalnim principima javili su se pedesetih godina u Americi i sustavni pokušaji da se razrade metodološke i teorijske osnove za uspoređivanje određenih lingvističkih pojava u različitim jezicima, ne s ciljem da se među njima uspostavi tipološka ili genetička srodnost, već u prvom redu da se nastavniku ili piscu udžbenika pruže usporedni podaci o funkcioniranju pojedinih segmenata dvaju jezika, da bi se na osnovi ovakvih spoznaja izgradila djelotvornija strategija nastavnih postupaka pri učenju estranog jezika. U okviru ovog pravca jezičnih izučavanja, koji spada u širu domenu primjenjene znanosti o jeziku i koji je poznat pod imenom *kontrastivna lingvistika*⁹, prevodenje se neizbjegno nameće kao jedna od mogućih metoda za kontrastiranje struktura dvaju jezika. Međutim, i pored veoma bogate teorijske i praktične djelatnosti na ovom području, začuđuje činjenica što u većini radova ove vrste gotovo i da nema spomena o prevodenju¹⁰ kao metodi kontrastivne analize, pa tako nema ni značajnijih podsticaja za temeljiti izučavanje prevodenja s ovog stajališta. Stoviše, čini se da ni dan-danas prevodenje još uvek nije u Americi šire prihvaćeno¹¹ kao metodološka osnova za kontrastivna lingvistička proučavanja.

2.1.2.2. U evropskoj lingvističkoj tradiciji, međutim, glasovi o mogućnosti korištenja prevodenja kao metode kontrastivne analize javili su se u izrazitijem obliku već šezdesetih godina. Tako npr. E. A. Levenston¹² zastupa stajalište da se putem prevodenja mogu uspješno pokazati i izučavati razlike i sličnosti u sintaktičko-semantičkom funkcioniranju dvaju jezika sistematski

⁷ Usp. O. Kade, »Zu einigen marxistisch-leninistischen Grundpositionen der Übersetzungswissenschaft der UdSSR und der DDR«, *Fremdsprachen*, 2, 1973, str. 91.

⁸ Problemi strojnog prevodenja ostaju u cijelosti izvan okvira ovog članka. Za sažet prikaz odnosa između lingvistike i strojnog prevodenja v. V. K. Falß, »Übersetzung und Sprachwissenschaft — Eine Orientierung«, *IRAL*, X, 1, 1972, str. 4—6.

⁹ Naziv još ni danas nije u potpunosti prihvaćen i ponekad se zamjenjuje drugim terminima. Za potanje obavijesti v. R. Filipović, *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, 1971, str. 55—59.

¹⁰ Usp. npr. R. Lado, *Linguistics Across Cultures*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1957.

¹¹ Tako, recimo, R. J. Di Pietro u svojoj nedavno objavljenoj knjizi (*Language Structures in Contrast*, Newbury House Publishers, Rowley, Mass., 1971, str. 49) gleda u najmanju ruku sa skepsom na mogućnost korištenja prevodenja kao osnove kontrastivne analize i posvećuje mu svega nekoliko redaka.

¹² E. A. Levenston, »The Translation Paradigm: A Technique for Contrastive Syntax«, *IRAL*, III, 3, 1965, str. 221—225.

kontrastirajući određenu kategoriju izvornog jezika IJ s njenim ekvivalentima u prijevodnom jeziku PJ.¹³ Sličnog je mišljenja i H. W. Kirkwood¹⁴ koji ističe da se kontrastiranje može izvršiti na taj način što se obavijest izražena sredstvima IJ razloži na sastavne dijelove a zatim se uspoređuju formalna i semantička struktura izvornika i prijevoda¹⁵. U novije vrijeme zanimljiv je i pokušaj J. B. Walmsleya¹⁶ koji, slijedeći metodološke postupke E. Nide (v. 2.2.1), ukazuje na neke mogućnosti primjene dostignuća generativno-transformacijske teorije pri obučavanju, prevođenju i kontrastiranju pojedinih struktura dvaju jezika. Ovome svakako treba dodati i zapažen doprinos naših jezikoslovaca L. Spalatina¹⁷ i V. Ivira¹⁸, koji su, radeći na teorijskim osnovama široko zasnovanog projekta kontrastivnog izučavanja hrvatskog ili srpskog i engleskog jezika¹⁹, u znatnoj mjeri doprinijeli razradi metodoloških i teorijskih principa za korištenje prevođenja unutar kontrastivne analize i preciznijem sagledavanju njihova međudonosa.

2.2. U doba izrazitog strukturalizma u američkoj lingvistici, međutim, zanimanje nije ni u kojem slučaju svedeno samo na mikrolingvističke probleme, već je postojala i snažna tradicija izučavanja jezika kao sastavnog dijela ljudske kulture, a ovaj pravac lingvističkog proučavanja poznat je pod imenom *antropološka lingvistika*. U ovom okviru, proučavanjem života i jezičnog ponašanja brojnih etničkih grupa, posebno indijanskih plemena, javilo se doista rano dublje zanimanje za teorijske i praktične probleme prevođenja, osobito u vezi s prevođenjem Biblije na različite urođeničke jezike.

2.2.1. Među doprinosima izučavanju prijevodnog procesa koji su izrasli iz antropološkog pristupa jezičnim činjenicama svakako najistaknutije mjesto zauzimaju radovi poznatog američkog jezikoslovca E. A. Nide.²⁰ Ovaj znanstvenik na prevođenje gleda kao na složenu upotrebu jezika, a naučno proučavanje ovog procesa smatra granom usporednog jezikoznanstva u kojem središnje mjesto zauzima semantika. Pri prevođenju se radi o jezičnoj komunikaciji usmjerenoj na primaoca koji ima drugičiji jezični i kulturni status, što prevođenje čini samosvojnim i osebujnim jezičnim procesom. Ovaj se proces, prema mišljenju Nide,²¹ može razložiti na tri faze: 1. raščlanjivanje, u kojem se izvorna poruka raščlanjuje na gramatičke odnose i značenja riječi i njihovih sklopova, 2. prenošenje, u kojem se ovako raščlanjeni materijal u prevođičevim mislima prenosi iz jednog jezika u drugi, i 3. preoblikovanje, u toku

¹³ Umjesto ovdje prihvaćenog naziva *prijevodni jezik* u nas se još koriste termini *jezik-cilj* i *konačni jezik*.

¹⁴ H. W. Kirkwood, »Translation as a Basis for Contrastive Linguistic Analysis«, *IRAL*, IV, 3, 1966, str. 175–182.

¹⁵ Termin *prijevod* koristi se u ovom članku da označi krajnji rezultat prijevodne djelatnosti, dok se za samu djelatnost u cijelini koristi širi termin *prevođenje*.

¹⁶ J. B. Walmsley, »Transformation Theory and Translation«, *IRAL*, VIII, 3, 1970, str. 185–198.

¹⁷ L. Spalatin, »Contrastive Methods«, *SRAZ*, 23, 1967, str. 29–48, i »Approach to Contrastive Analysis«, u R. Filipović (ed.), *YSCECP, Studies 1*, Institute of Linguistics, Zagreb, 1969, str. 26–35.

¹⁸ V. Ivir, »Contrasting via Translation: Formal Correspondence vs. Translation Equivalence«, u R. Filipović (ed.), *YSCECP, Studies 1*, Institute of Linguistics, Zagreb, 1969, str. 13–25, i »Remarks on Contrastive Analysis and Translation«, u R. Filipović (ed.), *YSCECP, Studies 2*, Institute of Linguistics, Zagreb, 1970, str. 14–26.

¹⁹ O ovom projektu v. R. Filipović, op. cit. u bilj. 9, str. 60–87.

²⁰ Vidi E. A. Nida, *Toward a Science of Translating*, E. J. Brill, Leiden, 1964; E. A. Nida and C. R. Taber, *The Theory and Practice of Translation*, E. J. Brill, Leiden, 1969; E. A. Nida, »Science of Translation«, *Language*, 45, 3, 1969, str. 483–498; Ju. A. Najda, »Nauka perevoda«, *Voprosy jazykoznanija*, 4, 1970, str. 3–14.

²¹ Usp. E. A. Nida and C. R. Taber, op. cit., str. 33.

kojeg se preneseni materijal tako oblikuje da struktura obavijesti bude u potpunosti prihvatljiva u PJ. Gramatičko raščlanjivanje se zasniva na dostignućima generativno-transformacijske teorije — što je u stvari i prvi značajniji pokušaj primjene nekih njenih postavki u izučavanju prevodenja — i to na taj način što se površinske strukture obrnutom transformacijom svode na niz jezgrenih rečenica koje u njihovoj osnovi leže, a to omogućuje potpunije sagledavanje postojećih odnosa i mogućnosti njihova prenošenja u PJ. U toku operacije raščlanjivanja također je nužno razmotriti i značenja riječi i to kao simbola koji označavaju četiri osnovne semantičke kategorije (predmete, događaje, apstrakcije i odnose) i kao pobuđivača različitih reakcija u sudionicima procesa općenja. Pri prenošenju ovako raščlanjene obavijesti iz IJ u PJ treba voditi računa da se u ovom procesu ne prenose riječi, već samo spletovi značenjskih obilježja i da je sadržaj ono što se pod svaku cijenu mora sačuvati, dok je oblik, osim u nekim specifičnim slučajevima, sekundaran.

2.2.2. Pored oslanjanja na klasični oblik transformacijske teorije, Nida također smatra,²² a njegovo mišljenje nije usamljeno,²³ da se novije modifikacije ove teorije poznate pod imenom *padežna gramatika*²⁴ dadu korisno primijeniti pri proučavanju prijevodnog procesa. Na osnovi činjenice što u različitim jezicima na dubinskoj razini potencijalni odnosi između predikata i odgovarajućih dubinskih uloga pripadaju ograničenom broju tipova koji stoje u određenim transformacijskim odnosima s površinskim očitovanjima jezika, otvara se mogućnost da se na prevodenje gleda kao na svojevrstan niz unutarjezičnih i međujezičnih transformacija putem kojih se prvo ustavljuju odgovarajući odnosi između postojećih površinskih realizacija u IJ i osnovnih dubinskih uloga, a potom se spletovi odnosa između ovih zajedničkih uloga i dubinskog predikata, opet putem niza transformacija, pokušavaju izraziti takvim sredstvima PJ koja najbolje odgovaraju strukturi poruke od koje se pošlo. U vezi s ovim valja još pripomenuti da uključivanje analize osnovnih dubinskih uloga unutar tagmemičke teorije²⁵ također nagovještava korisnu mogućnost za izučavanje prevodenja na osnovi ovako proširenog tagmemičkog modela.

2.3. U zapadnoevropskoj jezikoslovnoj tradiciji i u doba širokog zamaha strukturalne doktrine prevodenje je znatno više nego u Americi privlačilo pažnju jezikosvlja, vjerojatno dobrim dijelom zbog činjenice što unutar ove tradicije ekstremno inzistiranje na odvajanju oblika od sadržaja nije nikada uzelo šire razmjere. U ovom okviru dva pravca jezičnih istraživanja dala su značajan podsticaj za izučavanje prijevodnog fenomena: lingvistička teorija britanskog lingvista J. R. Firtha, s jedne strane, i stilistička škola Ch. Ballyja, s druge strane. Izvan ovih dvaju tokova ima, dakako, i drugih tendencija koje su također dale koristan doprinos prevodenju i naznačile moguće pravce njegova sustavnog proučavanja.

2.3.1. Pored činjenice što se smatra utemeljivačem proučavanja opće lingvistike na britanskom otoku, J. R. Firth je također i jedan od prvih jezik-

²² E. A. Nida, »Science of Translation«, str. 487.

²³ Usp. npr. V. Komissarov, »Lingvističeskie modeli processa perevoda«, *Tetradi perevodčika*, 9, 1972, str. 7—8.

²⁴ Usp. C. Fillmore, »The Case for Case«, u E. Bach and R. Harms (ed.), *Universals in Linguistic Theory*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1968, str. 1—88.

²⁵ Vidi npr. J. T. Platt, *Grammatical Form and Grammatical Meaning*, North-Holland Publishing Co., Amsterdam, 1971.

slovaca koji su prevođenju posvećivali značnu pažnju.²⁶ Ovo je i razumljivo ako se ima u vidu da je Firth shvaćao jezik kao integralni dio cijelokupne ljudske djelatnosti i da je temeljnim zadatkom jezikoslovlja smatrao iskazivanje značenja lingvističkim rječnikom i na različitim jezičnim razinama. Stoga je prirodno što je ovako usmjerena jezična analiza morala posvetiti određenu pažnju tako važnom procesu kao što je prevođenje. Još pedesetih godina Firth je nedvosmisleno isticao²⁷ da prevođenje predstavlja široko i zanimljivo područje za lingvističko proučavanje i da mu treba pokloniti punu pažnju. Po njemu, mnoge međujezične prepreke bi se mogle ukloniti kad bi se u dvama jezicima lingvistička analiza sustavno vršila na gramatičkoj, kolo-kacijskoj, leksičkoj i situacijskoj razini i kad bi se posebno usmjerila ka prevođenju. On predlaže da se analiza vrši na što duljim jezičnim segmentima, i to unutar ograničenog jezika, jer se na taj način može potpunije istražiti mehanizam prevođenja. Ovom mehanizmu, međutim, Firth nije posvetio neku osobitu pažnju niti je na primjerima pokušao obrazložiti svoju zamisao lingvističke analize usmjerene ka prevođenju. No samo svraćanje pažnje na ovaj značajan aspekt jezične djelatnosti u vrijeme kad se o izučavanju prevodenja unutar znanosti o jeziku nije baš čulo mnogo, svakako je značajan podstrek kojem današnji zamah lingvističkog izučavanja prevođenja, u Velikoj Britaniji posebice, duguje mnogo.

2.3.1.1. Niz Firthovih učenika i suradnika produbilo je njegove široko zasnovane tokove proučavanja jezika, dajući niz vrijednih prinosa općoj lingvističkoj teoriji i posebnim granama jezikoslovlja. Osnovne Firthove postavke o općoj prirodi jezika, doduše u nešto izmijenjenom obliku, doživjele su svoju rigoroznu formulaciju²⁸ i danas se široko i uspješno koriste u proučavanju jezika na različitim stranama. Unutar ove jezične teorije i priroda lingvističkih aspekata prevođenja također je šire i potpunije sagledana, osobito u radovima M. A. K. Hallidaya²⁹ i J. C. Catforda.³⁰ Ovi autori lingvističku teoriju prevođenja smatraju granom poredbene lingvistike, a samo prevođenje određuju kao proces u toku kojeg se odigrava zamjena tekstualnog materijala jednog jezika ekvivalentnim materijalom drugog jezika, pri čemu se ekvivalentnost cijeni prema kontekstalnim, a ne prema formalnim kriterijima. Pri prevođenju prevodilac zapravo polazi od određene jezične činjenice u IJ i ostvaruje ekvivalentnu činjenicu sredstvima PJ, a sam konačan rezultat prijevodne djelatnosti stoji u određenom odnosu prema izvorniku: i izvorni i prevedeni tekst, naime, igraju približno istu ulogu u približno istoj situaciji. Budući da se značenjska ekvivalentnost u krajnjoj liniji očituje kroz određene jezične kategorije i elemente, na proces prevođenja se u stvari može gledati kao na progresivni izbor između kategorija i elemenata PJ koji se kontekstualno priznaju kao potencijalni prijevodni ekvivalenti jezičnih segmenata IJ. S ob-

²⁶ U posthumno objavljenoj zbirci Firthovih radova, F. R. Palmer (ed.), *Selected Papers of J. R. Firth 1952–59*, Longmans, London, 1968, prevođenjem se u većoj ili manjoj mjeri bavi svaki od dvanaste obuhvaćenih priloga, a dva su u cijelosti posvećena ovom problemu.

²⁷ Vidi J. R. Firth, »Linguistic Analysis and Translation«, u *For Roman Jakobson*, Mouton & Co., The Hague, 1956, str. 133–139; također pretiskano u F. R. Palmer (ed.), op. cit. u bilj. 26, str. 74–83.

²⁸ U poznatom članku M. A. K. Hallidaya »Categories of the Theory of Grammar« (*Word*, 17, 3, 1961, str. 241–292) i kasnije, u nešto pojednostavnjrenom obliku, u zajedničkoj knjizi M. A. K. Hallidaya, A. McIntosha i P. Strevensa *The Linguistic Sciences and Language Teaching* (Longmans, London, 1964)

²⁹ M. A. K. Halliday, A. McIntosh and P. Strevens, op. cit., str. 111–134; A. McIntosh and M. A. K. Halliday, *Patterns of Language*, Longmans, London, 1966, str. 28–41 i 134–150.

³⁰ J. C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation*, O. U. P., London, 1965.

zirom da se za pojedini elemenat ili kategoriju IJ može identificirati više ekvivalenta u prevedenom tekstu, moguće je reći da se svaki od ovih ekvivalenta javlja s određenom vjerojatnoćom, a ovakva vjerojatnoća može se označiti kao *neuvjetovana*. U slučaju, pak, da se uzimaju u obzir relevantni jezični i izvanjezični činitelji koji djeluju na javljanje pojedinog ekvivalenta, onda možemo govoriti o *uvjetovanoj* vjerojatnoći. Pod pretpostavkom da je uzorak na kojem se istraživanje vrši dovoljno velik, postoji mogućnost da se vjerojatnoće pojedinih ekvivalenta uopće kao prijevodna pravila³¹ koja bi se mogla primjenjivati na sve tekstove istog tipa.

2.3.2. Na osnovi ideja Ch. Ballyja³² i francuske stilističke škole već pedesetih godina ovog stoljeća javilo se u nekim evropskim zemljama, osobito Francuskoj i Švicarskoj, a nešto kasnije i Njemačkoj, značajno zanimanje za izučavanje prijevodnog fenomena u okviru *komparativne stilistike*. Ova vrsta stilističkih izučavanja bavi se uspoređivanjem izražajnih sredstava različitih jezika,³³ pretežno na temelju komparativnih proučavanja izvornika i njegova prijevoda, da bi se na taj način osvijetlili pojedini karakteristični vidovi upotrebe jezika, uključujući i one koji bi inače vjerojatno ostali nezapaženi u okviru jednojezičnih proučavanja. Neki predstavnici ovog pravca jezičnih istraživanja čak izražavaju i mišljenje³⁴ da je prevodenje neodvojivo od komparativne stilistike, budući da u okviru ovakve vrste proučavanja uspoređivanje treba temeljiti na ispitivanju raznojezičnih izražajnih sredstava koja prenose isti misaoni i emocionalni sadržaj.

2.3.2.1. Jedan od prvih radova iz komparativne stilistike na osnovi uspoređivanja izvornika i prijevoda svakako je rad H. Webera³⁵ o sustavu glagolskih vremena u njemačkom i francuskom jeziku koji je, iako doduše nije baš najbolje ocijenjen u krugovima stručnjaka,³⁶ dao zanimljive pokazatelje o mogućnostima ovakve vrste jezičnih izučavanja. Potpuniju teorijsku razradu stilističkih proučavanja na osnovi prevodenja nalazimo, međutim, tek kasnije u poznatom djelu J.-P. Vinaya i J. Darbelneta.³⁷ Prema ovim autima nužno je razlikovati trojaku ulogu prevodenja: školsko prevodenje, tj. postupak učenja ili provjere znanja stranog jezika putem prevodenja, prevodenje s ciljem upoznavanja sa sadržajima iz drugih jezika, u kojem slučaju prevodilac ne prevodi da bi sam nešto shvatio, već s ciljem da to drugi shvate, i prevodenje u cilju uspoređivanja dvaju jezika da bi se moglo izučavati funkciranje jednog naspram drugom. U ovom posljednjem slučaju prevodenje je zapravo postupak lingvističkog istraživanja i spada u pomoćne lingvističke discipline. Konfrontiranje izražajnih sredstava dvaju jezika koje se zasniva na određenim prijevodnim kategorijama omogućuje nam ne samo

³¹ *Ibid.*, str. 30–31.

³² O tim idejama v. M. Ivić, *Pravci u lingvistici*, 2. izd., Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1970, str. 76–78 i 115–116.

³³ Za pokušaj razgraničenja predmeta kontrastivne lingvistike i komparativne stilistike v. K.-R. Bausch, »Qualité en traduction et linguistique dite différentielle», *Babel*, XVI, 1, 1970, str. 13.

³⁴ Usp. G. Barth, *Recherches sur la fréquence et la valeur des parties du discours en français, en anglais et en espagnol*, Didier, Paris, 1961, str. 9.

³⁵ H. Weber, *Das Tempussystem des Deutschen und des Französischen: Übersetzungs- und Strukturprobleme*, A. Francke, Bern, 1954.

³⁶ Usp. prikaz H. Pilcha u časopisu *Language* (Vol. 31, Nos. 1–2, 1955, str. 130–133) i prikaz E. Pulgrama u časopisu *Word* (Vol. 11, № 2, 1955, str. 306–308).

³⁷ J.-P. Vinay et J. Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Didier, Paris, 1958; 2. izd. 1969.

da uočimo opće tendencije jezičnih međuodnosa već, u pojedinim slučajevima, i da dođemo do preciznih pokazatelja koji proširuju naša znanja o načinu izražavanja određenog sadržaja i u jednom i u drugom jeziku. Grubo uzevši, u praksi prevodenja javljaju se dvije osnovne mogućnosti: izravan prijevod i posredan prijevod. U prvom slučaju obavijest IJ može se u potpunosti prenijeti sredstvima PJ jer oba jezika raspolažu paralelnim kategorijama (strukturni paralelizam) ili paralelnim pojmovima (metajezični paralelizam), dok u drugom slučaju imamo posla sa strukturnim ili metajezičnim lukunama koje uzrokuju da se izvjesna obilježja izvornika ne daju prenijeti u PJ bez većih ili manjih gramatičkih i leksičkih adaptacija. U cilju što potpunijeg prenošenja obavijesti iz IJ u PJ moguće je koristiti slijedećih sedam postupaka³⁸:

1. posuđenica (strana se riječ jednostavno prenosi u PJ),
2. kalk (kopiranje načina na koji je određena riječ ili izričaj napravljen u IJ),
3. doslovan prijevod (prijevod riječ za riječ),
4. transpozicija (prevodenje jedne vrste riječi drugom, npr. glagola imenicom),
5. modulacija (izmjena u poruci zbog promjene stajališta, npr. upotreba pozitivnog izričaja u PJ umjesto negativnog izričaja u IJ),
6. istoznačnost (upotreba u PJ strukturno i stilistički posvema drugih sredstava od onih koja izražavaju poruku IJ, no koja u određenoj situaciji imaju isto značenje) i
7. preradivanje (granični prijevodni postupak koji se koristi kada situacija na koju se sadržaj poruke odnosi ne postoji u PJ pa se mora zamijeniti kojom drugom sličnom situacijom).

Postupci navedeni pod 1, 2 i 3 pripadaju izravnom, a ostali postupci posrednom prijevodu.

2.3.2.2. Tradicija usporednog stilističkog proučavanja također je živo prisutna i u Zapadnoj Njemačkoj, osobito u krugu jezikoslovaca okupljenih na Sveučilištu u Tübingenu. Među njima svakako su najpoznatiji radovi M. Wandruszke³⁹, u prvom redu njegovo opsežno djelo *Sprachen vergleichbar und unvergleichlich*⁴⁰ u kojem autor, slijedeći slična istraživanja G. Bartha (v. bilj. 34), na osnovi velikog korpusa književnih tekstova i njihovih prijevoda uspoređuje izražajne osobitosti šest jezika — njemački, engleski, francuski, talijanski, portugalski i španjolski — i na temelju ovakvog uspoređivanja ukazuje na različita međusobna približavanja i odstupanja među ovim jezicima. Djelo je osobito vrijedno kao bogat izvor podataka i kao jedan od prvih pokušaja multilingvalnog uspoređivanja putem prevodenja, no u teorijsko-metodološkom pogledu s pravom mu se stavljuju izvjesne zamjerke.⁴¹

2.3.2.3. Izvan spomenutih dvaju glavnih tokova izučavanja prevodenja nalazimo još niz značajnih pokušaja koji imaju drukčiju orientaciju i za koje se ne može reći da su podstaknuti tim strujanjima. Tako npr. švicarski znanstvenik F. Güttinger⁴² razmatra teorijske i praktične probleme prevodenja pretežno s književno-filosofskog stajališta, baveći se takvim pitanjima kao što je odnos između izvornika i prijevoda, problem pjesničkog prijevoda, izvori grešaka pri prevodenju itd., no ovaj više-manje tradicionalni pregled ideja o prirodi prevodenja ne pokazuje značajniji utjecaj suvremenih lin-

³⁸ Ibid., str. 46—54.

³⁹ Za podatke o drugim značajnim predstavnicima tübingenske škole v. Z. Muljačić, »O stilističkom aspektu leksičkog posudivanja«, *Umetnost rijeći*, XIV, 1—2, 1970, str. 157.

⁴⁰ R. Piper & Co. Verlag, München, 1969.

⁴¹ Vidi prikaz ovog djela iz pera K. Gottwaldala u časopisu *IRAL*, IX, 4, 1971, str. 380—382.

⁴² F. Güttinger, *Zielssprache: Theorie und Technik des Übersetzens*, Manesse Verlag, Zürich, 1963.

gvističkih pravaca i dostignuća. Na sličnim osnovama pisana je i popularna knjiga T. Savoryja⁴³, dok radovi francuskog lingvista G. Mounina⁴⁴ zaslužuju posebno mjesto, ne možda zbog toga što nude neku sistematsku teoriju prevođenja s lingvističkog stajališta, već zato što daju sustavan pregled suvremenih problema na ovom području ljudskog istraživanja, kao i historijat različitih pristupa prevođenju od najdavnije prošlosti. Iako priznaje da operacija prevođenja obuhvaća mnoge nejezične aspekte, Mounin⁴⁵ se slaže s Fedorovom (v. 2.4.1.) da se prevođenje u biti može sagledati kao niz jezičnih postupaka koji se najbolje mogu objasniti unutar znanosti o jeziku. On pri tom daje i sustavan pregled mogućih prinosa različitih jezikoslovnih grana prevođenju i razmatra neke kulturno-jezičke probleme koje prijevodni proces nameće, dajući tako vrijedan doprinos sustavnjem i svestranijem sagledavanju odnosa između lingvistike i znanosti o prevođenju.

2.4. Za razliku od Amerike, u Sovjetskom Savezu je strukturalizam šire prihvaćen relativno kasno, a veze s tradicionalnim proučavanjem jezika nisu nikada prekidane niti je pretjerano inzistiranje na formalnoj prirodi jezičnog znaka potiskivalo širi pristup jeziku kao sustavu koji je usko vezan sa svim oblicima ljudskog iskustva. Zbog ovog razloga, a i u vezi sa specifičnim i mnogonacionalnim sastavom zemlje, ruski su se jezikoslovci prije svojih američkih i zapadnoevropskih kolega stali u značajnijoj mjeri baviti znanstvenim izučavanjem prevođenja na lingvističkim principima, a ovakvo zanimanje za prijevodni fenomen izvršilo je pozitivan utjecaj na lingvističko proučavanje ove djelatnosti i u drugim istočnoevropskim zemljama, među kojima se po postignutim rezultatima na ovom području osobito ističe DR Njemačka.

2.4.1. Sustavniji lingvistički pristup prevođenju u SSSR-u vezuje se uz ime A. V. Fedorova, čija je knjiga o teoriji prevođenja⁴⁶ izšla početkom pedesetih godina, a do sada je doživjela, doduše s nešto promijenjenim naslovom, svoje treće izdanje.⁴⁷ Polazeći od činjenice da tako važna ljudska djelatnost kao što je prevođenje mora imati i svoju teorijsku osnovu, Fedorov teoriju prevođenja smatra samosebnom naučnom disciplinom⁴⁸ koja se bavi izučavanjem zakonitosti između izvornika i prijevoda da bi se u svjetlu znanstvenih podataka o pojedinim slučajevima prijevoda došlo do takvih objektivnih i naučno zasnovanih principa koji bi isključivali pozivanje na intuiciju kao obrazloženje prijevodnog odbira. Iako se prevođenje može izučavati s različitim stajališta, njega treba prvenstveno izučavati unutar znanosti o jeziku, u vezi s pitanjima istraživanja odnosâ između dvaju jezika i njihovih izražajnih sredstava, jer usredotočenjem na bilo koji drugi aspekt prijevodnog fenomena nemoguće je mimoći njegovu jezičnu prirodu. Jezik je zapravo osnova ove djelatnosti i izvan njega se ne očituje nikakva funkcija prevođenja, pa je stoga svako razmatranje i istraživanje o tome kako prenijeti značenje izvornika putem prevođenja bespredmetno ako se ne opire na analizu jezičnih sredstava dvaju jezika. Iako se lingvističkim putem ne mogu

⁴³ T. Savory, *The Art of Translation*, J. Cape, London, 1957; 2. izd. 1968.

⁴⁴ Najpoznatiji su svakako *Les problèmes théoriques de la traduction* (Gallimard, Paris, 1963) i *Teoria e storia della traduzione* (Einaudi, Torino, 1965).

⁴⁵ Usp. *Les problèmes théoriques...*, str. 16.

⁴⁶ A. V. Fedorov, *Vvedenie v teoriju perevoda*, Moskva, 1953.

⁴⁷ A. V. Fedorov, *Osnovy obščej teorii perevoda*, Vysšaja škola, Moskva, 1968.

⁴⁸ *Ibid.*, str. 21.

objasniti svi faktori iz područja prevođenja, opća teorija prevođenja mora u prvom redu riješiti niz lingvističkih problema koji čine osnovu za daljnja istraživanja. U sustavu lingvističkih znanosti teorija prevođenja je povezana, s jedne strane, s općom naukom o jeziku i, s druge strane, s leksikologijom, gramatikom, stilistikom i historijom pojedinih jezika i iz njih crpi podatke za svoja uopćavanja. Među ovim lingvističkim disciplinama najbliža joj je stilistika,⁴⁹ pa se ovakvim svojim shvaćanjem Fedorov u značajnoj mjeri približava gledištima onih jezikoslovaca koji fenomen prevođenja istražuju u okviru komparativne stilistike.

2.4.2. Nasuprot Fedorovu, koji teoriju prevođenja zasniva empirijski i njenim predmetom smatra proučavanje odnosa između izvornika i prijevoda, I. I. Revzin i V. Ju. Rozencvejg⁵⁰ polaze od postavke da teoriju prevođenja treba zasnovati deduktivno,⁵¹ na osnovi lingvističkog raščlanjivanja procesa komunikacije. Oni lingvističkoj teoriji prevođenja pristupaju kao teoretskoj disciplini koja prvenstveno treba da opiše proces prevođenja, što, dakako, u svojoj završnoj etapi može uključivati i takva pitanja kao što su prevodost i mjera točnosti prijevoda, ali od njih ne polazi kao od osnovnih činjenica. Po njima, lingvističkom ispitivanju ovih odnosa može se pristupiti onda kad se bolje osvijetli polazni skup osnovnih pojmova i definiraju njihovi međuodnosi. Oni svoju teoriju zasnivaju kao model koji je po samoj prirodi stvari nepotpun u odnosu na složeni proces koji se pokušava predočiti, no koji odražava njegove bitne i najvažnije osobine. Revzin i Rozencvejg⁵² polaze od činjenice da se svaki čin komunikacije sastoji od prenošenja obavijesti od pošiljaoca do primaoca i da se i prevođenje može smatrati takvim komunikacijskim činom, s tom razlikom što u ovom slučaju pošiljalac i primalac obavijesti ne raspolažu istim jezičnim kodom, pa se u čin komunikacije uključuje i prevodilac koji u svojoj osobi sjedinjuje obje funkcije: on je primalac prema stvarnom pošiljaocu obavijesti, a pošiljalac prema stvarnom primaocu obavijesti. Budući da pošiljalac šalje na određenom jeziku obavijest o stanovitom odsječku stvarnosti, prevodilac, koristeći se sistemom IJ, dovodi dobivenu obavijest u vezu s tom stvarnošću, a zatim, služeći se sustavom PJ, stvara novu obavijest o toj istoj stvarnosti i predaje je stvarnom primaocu koji ustanavljuje korelaciju između tako dobivene obavijesti i stvarnosti koju ta obavijest opisuje. Ovaj proces, međutim, može teći i po nešto kraćem postupku: pošiljalac, naime, predaje obavijest o izvjesnom dijelu stvarnosti isto kao i u prvom slučaju, no prevodilac, primivši datu obavijest, ne polazi od nje ka stvarnosti, već, na osnovi ranije utvrđenih međuodnosa, izravno ka sustavu PJ i pomoću njegovih elemenata sačinjava ekvivalentnu obavijest i upućuje je primaocu. Prvi vid prevodenja u kojem prevodilac ide od niza jezičnih znakova ka stvarnosti autori nazivaju *interpretacijom*, a proces u kojem prevodilac neposredno ide od jezičnog znaka jednog jezika ka jezičnom znaku drugog jezika *prevodenjem*.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 29.

⁵⁰ I. I. Revzin i V. Ju. Rozencvejg, »K obosnovanju lingvističkoj teorii perevoda«, *Voprosy jazykoznanija*, 1, 1962, str. 51–59; I. I. Revzin i V. Ju. Rozencvejg, *Osnovy obščego i mašinnogo perevoda*, Moskva, 1964.

⁵¹ Odnos između ovih dvaju stajališta nedavno je doživio svestranije osvjetljenje u članku A. D. Svejcerca »K problemu lingvističkog izučenja processa perevoda«, *Voprosy jazykoznanija*, 4, 1970, str. 30–42.

⁵² Vidi I. I. Revzin i V. Ju. Rozencvejg, »K obosnovanju...«, str. 52–53.

2.4.3. Od šezdesetih godina naovamo razvio se u DR Njemačkoj veoma plodan rad na teorijskim i praktičnim pitanjima prevodenja, a osobito je aktivna skupina znanstvenika na Sveučilištu »Karl Marx« u Leipzigu. Rezultati toga rada očituju se u nizu vrijednih priloga objelodanjenih u časopisu *Fremdsprachen*, kao i u posebnom zborniku radova⁵³ koji je u cijelosti posvećen lingvističkim pitanjima prevodenja. Poput sovjetskih jezikoslovaca I. I. Revzina i V. Ju. Rozencvejga, njemački teoretičari zastupaju lingvistički pristup prevodenju na osnovi raščlanjivanja procesa komunikacije, pri čemu pokazuju značajan utjecaj nekih dostignuća generativno-transformacijske teorije i novijih semantičkih istraživanja.

2.4.3.1. Osnove lingvističke teorije prevodenja sa ovog stajališta najpotpunije su izložene u spomenutom zborniku, prvenstveno u radovima O. Kadea,⁵⁴ A. Neuberta⁵⁵ i G. Jägera.⁵⁶ Ovi znanstvenici predmetom znanosti o prevodenju smatraju izučavanje svih bitnih obilježja prijevodnog fenomena unutar složenog spleta utjecaja, jezičnih i izvanjezičnih, koji na nj djeluju. Prevodenje se sagledava u širem društvenom kontekstu,⁵⁷ kao dio dvojezične komunikacije koja protjeće u tri faze: 1. komunikacija između pošiljaoca i prevodioca, 2. prekodiranje znakova IJ u znakove PJ od strane prevodioca i 3. komunikacija između prevodioca i primaoca poruke. Unutar ovog okvira prevodenje obuhvaća dio prve faze (prijem i razumijevanje poruke), čitavu drugu fazu i dio treće faze (ostvarivanje poruke namijenjene primaocu sredstvima PJ), pa zato pri svakom izučavanju prevodenja valja voditi računa da je ono integralni dio šire cjeline i da je stoga podložno utjecajima različitih činitelja, i objektivnih i subjektivnih, koji se mogu sagledati samo u okviru cjelovitog čina dvojezične komunikacije. Najvažnija faza prijevodnog procesa je zamjenjivanje jezičnih sredstava IJ ekvivalentnim sredstvima PJ na osnovi sustava odnosa koji između IJ i PJ objektivno postoje, a ova faza može se nazvati prevodenjem u užem, mikrolingvističkom smislu. Taj sustav odnosa omogućuje nam prijenos sadržaja obavijesti IJ sredstvima PJ, a proučavanje prevodenja na razini međuodnosa različitih jezičnih sustava predstavlja najvažnije područje istraživanja unutar znanosti o prevodenju. Ovo proučavanje zapravo polazi od stvarnog prijevodnog čina i odnosa koji su dostupni promatranju, te uopćavanjem i apstrahiranjem gradi teorijski model procesa prevodenja. Budući da se proces prevodenja sastoji od tri faze,⁵⁸ identifikacije, supstitucije i sinteze, to teorija prevodenja koja u potpunosti želi obuhvatiti ovaj proces mora u sebi sadržavati identificirajući, izopraktični i sintetički model. Izopraktični model zauzima u teoriji središnje mjesto i shvaća se kao sustav pravila koji osigurava dovođenje u vezu apstraktnih rečenica izvornog teksta, tj. dubinskih sintaktičkih sklopova i leksičkih jedinica i njihovih kombinacija koje se javljaju na semantičkoj razini, s apstraktnim rečenicama prijevodnog teksta. Pri ovome je neophodno da identificirajući model omogući raščlanjivanje konkretnе rečenice IJ u elemente značenja

⁵³ A. Neubert, (Ed.), *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*, Beihefte zur Zeitschrift *Fremdsprachen*, II, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1968. Za bibliografske podatke o radovima s područja prevodenja u DR Njemačkoj v. H. Pohling und C. Cartellieri, »Materialien zu einer Bibliographie bisher in der DDR publizierter Literatur zur Übersetzungsproblematik», *Ibid.*, str. 181–189.

⁵⁴ O. Kade, »Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation», *Ibid.*, str. 3–19.

⁵⁵ A. Neubert, »Pragmatische Aspekte der Übersetzung», *Ibid.*, str. 21–33.

⁵⁶ G. Jäger, »Elemente einer Theorie der bilingualen Translation», *Ibid.*, str. 35–52.

⁵⁷ O. Kade, op. cit., str. 7.

⁵⁸ Usp. G. Jäger, op. cit., str. 40.

koje izopraktični model dovodi u odnos ekvivalentnosti s odgovarajućim elementima PJ. Takvi elementi PJ predstavljaju polazni materijal za djelovanje sintetičkog modela koji ih preoblikuje u prikladne površinske strukture.

3.1. Ovaj letimičan i nepotpun pregled različitih lingvističkih pristupa prevodenju u dovoljnoj mjeri ilustrira činjenicu da je konstituiranje znanosti o prevodenju kao teorijske discipline tjesno povezano s razvojem opće nauke o jeziku. Znanost o prevodenju, s jedne strane, dobrim dijelom zasniva istraživanje svojega predmeta na osnovi dostignuća znanosti o jeziku, ali, s druge strane, toj istoj znanosti daje korisne pokazatelje o valjanosti njenih teorijskih stavova i mogućim pravcima njihove korekcije.

3.2. Lingvistički pristup prevodenju, za sada, slijedi dvije osnovne tendencije. Prevodenju se, s jedne strane, prilazi kao metodi međujezičnih komparativnih istraživanja koja se provode s različitim ciljem i, s druge strane, kao predmetu istraživanja kojim se bavi posebna znanost s ciljem da dode do što potpunijih teorijskih spoznaja o ovoj djelatnosti i time doprinese djelotvornijem rješavanju niza pitanja koja u suvremenim uvjetima prijevodna praksa nameće. Iako se ove dvije tendencije jasno razlikuju s obzirom na cilj kojem teže, one su tjesno povezane, jer podaci do kojih dolaze i jedna i druga ne samo što se isprepliću već su i potencijalno obostrano korisni.

Stanko Žepić

IZVEDENI PRIDJEVI U NJEMAČKOM JEZIKU

0. U članku »O tvorbi riječi u njemačkom jeziku«¹ prikazan je teoretski model za opis tvorbe riječi koji pokušava prikazati morfološke i semantičke međuzavisnosti u vokabularu. Kako taj model funkcioniра u praksi,² pokazat će nam primjer izvedenih pridjeva u njemačkom jeziku.

1.0. Za svaku neidiomatisiranu³ izvedenu riječ može se dati opis, koji pokazuje kako je ta riječ izvedena: što je baza izvedenice (*leksički morfem*), kojim se sredstvom izvodi (*tvorbeni morfem*) i što je rezultat tvorbe. Nova, izvedena riječ sadržava u sebi značenjske elemente leksičkog morfema i tvorbenog morfema, a njeno novo značenje može se eksplikirati kao sintagma koja je sastavljena od tih elemenata.

¹ *Strani jezici*, II (1973), 1, str. 9—14.

² Taj je model prikazan praktički u tvorbi riječi hrvatskog jezika u S. Žepić: »Izvedenice sa sufiksima za tvorbu mjesnih imenica«. *Jezik* 3 i 4 1970/71.

³ Idiomatisirana je ona tvorba u kojoj, doduše, postoji mogućnost morfološke analize na konstituente, ali je semantička veza između baze izvedenice i glasovno istog leksema u izvedenici prekinuta, npr. *Haß* : *häßlich*.